

збірнику, а саме: спочатку впорядник подав соціально-побутову, потім про тварин і на завершення — героїко-фантастичну, однак така особливість може бути виправдана незначною кількістю останніх.

вабливим і для дітей, а отже, продовжує «вік» народної казки, переказу, прислів'я.

¹ Век человеческий: Кубанские народные сказки, притчи, предания, анекдоты, бывальщины и пословицы / Сост., подготовка текстов, вступ. ст., перевод на русский, английский и украинский языки, примечания и общая редакция В. Пукиша. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 17.

² Там само. – С. 177.

³ Там само.

Загалом «Век человеческий...» — гарний подарунок для поціновувачів народної творчості Кубані, для всіх, хто пам'ятає історію запорозького козацтва, хто досліджує усну традицію цього краю. Видання має альбомний формат, яскраво проілюстроване, що робить його при-

⁴ Там само. – С. 17.

⁵ Там само. – С. 55.

⁶ Шалак О. Міфопоетичні уявлення та ініціальні обряди українців (на прикладі «Казки про Івашка», записаної Лесею Українкою в м. Миропілля Звягельського пов. Волинської губ.) // Звягель – Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення. Матеріали Міжнар. наук.-краєзн. конф.: у 2 т. – Житомир, 2007. – Т. 2. – С. 124.

«MUDROSLOVÍ NÁRODU SLOVANSKÉHO VE PŘÍSLOVÍCH»

Збірка Фр. Л. Челаковського «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích» в історії слов'янської пареміології

Людмила Даниленко

Серед усіх чеських народознавців, хто збирав, вивчав і видав прислів'я і приказки, найбільший науково-практичний внесок зробив Франтішек Ладіслав Челаковський, упорядник «Мудрослів'я народу слов'янського в прислів'ях». Титульний лист збірки мав назву «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel. Uspořádal a vydal Frant. Lad. Čelakovský. V Praze, 1852. V kommissi u Františka Řivnáče». Над збіркою, що вперше побачила світ незадовго до його смерті, Фр. Л. Челаковський працював майже тридцять років. Ідея такої роботи виникла не спонтанно. Будучи одним із головних ідеологів чеського романтизму, Фр. Л. Челаковський зосередився на вивченні фольклорної культури, народного побуту і звичаїв. На народознавчі студії Фр. Л. Челаковського мали вплив Й. Добровський і В. Ганка, які звернули його увагу на слов'янські народні пісні, що їх згодом Фр. Л. Челаковський зібрав і видав у трьох

томах (1822, 1825, 1827 років). Задумуючи новий усеслов'янський пареміологічний проект, Фр. Л. Челаковський уже мав чималий досвід і добре знав матеріал.

Про роботу над слов'янськими прислів'ями й приказками дізнаємося з епістолярної спадщини Фр. Л. Челаковського. Так, про намір видати цей матеріал читаємо в його листі від 24 червня 1828 року до друга-літератора Й. В. Камарита:

«Я хочу за зразком слов'янських народних пісень видати збірку найкращих слов'янських прислів'їв їхніми оригінальними мовами і з чеським коментарем. У мене вже багато зібрано, виписано, розподілено. Але спосіб, в який досі прислів'я видавали (за алфавітом), мені не подобається, і я думаю, хоча це мені коштуватиме чималих зусиль, розмістити їх за змістом так, щоб вони не були схожі на стадо, що біжить стрімголов, і через це втрачали свої якості, але щоб вони, як одне ціле, створили завершену картину про філософію, мораль,

розум, дотепність і т. п. нашого народу. Чесно кажучи, я дуже задоволений і втішений слов'янськими прислів'ями; багато з них такі влучні, такі глибокодумні, що й справді, особливо при доброму укладанні, проллють світло одне на одне та принесуть слов'янським народам не меншу славу, ніж пісні. Я маю намір так упорядкувати матеріал, щоб вибрати по 600–800 зразків із кожної мови — чеської, польської, російської, сербської і щоб уся збірка включала 2000–3000 одиниць. Що можна буде знайти з хорватської, лужицьких мов і т. д. — теж додам. Окрім цієї праці, я би хотів у майбутньому доповнити наші чеські прислів'я, аби із цього колись виник найповніший словник. У мене вже є багато подібних матеріалів як власних, так і одержаних із різних інших місць; і зараз я тебе дуже прошу, щоб <...> ти записував усі прислів'я, а коли читаєш якусь чеську книжку, теж про них не забував, бо мало в якій із наших давніх книг прислів'я немає» (Korrespondence a zápisky, 1907:362).

Фр. Л. Челаковський справді одержував багато матеріалів від своїх друзів і колег. Так, В. Ганка передав йому майже дві тисячі прислів'їв, записаних «прямо в народі» (Bittnerová, Schindler, 1997:283). Свої нотатки надіслали В. Камарит, К. Вінаржицький, Б. Немцова, Я. Коллар, який, зокрема, писав Фр. Л. Челаковському:

«Дорогий друже! Я чув, що Ви працюєте над системною збіркою всіх слов'янських прислів'їв і приказок: звичайно, це похвальний задум. У мене теж назбиралися деякі словацькі прислів'я і приказки, але в мене стільки інших планів і розпочатих справ, що мені на них не вистачило б і двох життів, а тому я готовий надіслати Вам ці матеріали» (Korrespondence a zápisky, 1910:328).

Перші зразки прислів'їв і приказок, що мали ввійти в майбутню збірку, Фр. Л. Челаковський видрукував у журналі «Časopis Českého museum»: Slovenská přísloví, 1837; Kalendářik z přísloví slovanských, 1850; Slovenská právnická přísloví, 1851. У періодичному виданні за 1837 рік Фр. Л. Челаковський сформулював тео-

ретичні положення пареміологічної науки, які можна вважати нарисом майбутньої передмови до збірки: що таке прислів'я, приказка, їх джерела, особливості структури збірок, з якими він працював. Фр. Л. Челаковський першим у чеській пареміологічній лексикографії почав розрізняти прислів'я та приказки, присвятивши їм окремі частини. Після видання «Mudrosloví...» він планував повернутися до чеських приказок і видати їх окремою збіркою.

Відносно суті прислів'я науковець висловлювався так: «За внутрішнім характером більшість прислів'їв можна поділити на дві головні групи: а) правила, за якими слід діяти, щоб одержати тілесну або душевну користь; б) набуті судження, що впливають зі спостережень над усвідомлюваним та ірраціональним смислом предметів. Однак цих двох властивостей не достатню для утворення прислів'я. Головне, я вважаю, щоб вислів, узятий з потоку практичної мудрості, своєю узагальненістю міг бути спрямований на конкретний випадок, тобто аби прислів'я щось виокремлювало, але водночас було всезагальним, до всіх подібних випадків знову прилягало» (Čelakovský, 1837:292–293). Фр. Л. Челаковський підкреслював, що прислів'я вирізняються багатством порівнянь, дотепних зворотів, милозвучністю й римою, аби «духу і слуху» бути приємними, «одним словом, це дорогоцінна монета, круга, з написом і образом, що видає добре звучання й переходить із рук у руки» (Čelakovský, 1837:293).

Приказки, уважав Фр. Л. Челаковський, хоча зовні чимось нагадують прислів'я, за внутрішньою структурою відрізняються від них. Вони індивідуалізують поняття, що виражає дію, предмет або його властивість і займають проміжну позицію між прислів'ями й мовними зворотами (фразеологізмами в їх сучасному розумінні), наприклад: zavaditi o něco řeči — zavaditi o svůj krajíc — lepší za svým krajícem, než za cizím respem. Причому якщо прислів'я, на думку Фр. Л. Челаковського, можуть вільно переміщатися з однієї говірки в іншу, навіть з

однієї мови в іншу, то для приказок і мовних зворотів це неможливо: «вони цілком втрачають свій звук, як тільки чужа рука до них доторкнеться» (Čelakovský, 1837:295).

Таким чином, приказки і мовні звороти, за Фр. Л. Челаковським, є виключно національним образним надбанням. Можна припустити, що дослідник звернув увагу на самотні образи, що лежали в основі порівнянь та усталених зворотів, як правило, ідіоматичного характеру. Саме такі вирази становлять основу сучасних досліджень національної мовної картини світу.

Походження прислів'їв Фр. Л. Челаковський пов'язував із природною потребою будь-якої мови володіти образними засобами вираження думки: «Не було й немає під сонцем народу, який, лише наполовину вийшовши з дикунства, уже не мав би у своїй мові прислів'їв, що не переходили б як спадкова мудрість із роду в рід, з покоління в покоління» (Čelakovský, 1837:294). Фр. Л. Челаковський указував на дорогоцінні мовні скарби, що їх мають Святе Письмо, художні твори й філософія мудрих греків і римлян — Плутарха, Плавта, Теренція, Горація та інших, — які писали на табличках віршовані вислови-повчання (гноми), афоризми, прикрашаючи ними храми. «Чи могли слов'яни в цьому жанрі залишитися позаду? — запитував Фр. Л. Челаковський. — Слов'яни, які своїми народними піснями переважають усі європейські народи, які засвідчили образність своєї мови і в прислів'ях показали таку глибину думки й дотепність, що і в цьому відношенні можуть сміливо посперечатися з іншими народами, хоча, напевне, і половини цих мовних багатств не зібрано й не показано світові».

Отже, Фр. Л. Челаковський узявся за укладання прислів'їв усіх слов'янських народів, щоб поставити «храм простираної практичної мудрості». Численні джерела, які він опрацьовував, містили матеріал без усякого порядку або лише за алфавітом, що утруднює, а то й узагалі унеможливує пошук потрібного вислову. Тому автор обрав тематичний прин-

цип подачі прислів'їв і приказок. Як зазначено в згадуваному листі Фр. Л. Челаковського до Й. В. Камарита, первісно він планував представити по 600—800 зразків прислів'їв із кожної слов'янської мови, але збірка значно розрослася. У вересні 1846 року в листі до В. Станька Фр. Л. Челаковський писав:

«Якраз я закінчив слов'янські прислів'я. Залишається ще в окремих місцях дещо доповнити і написати невеличкий вступ. Це досить грубий рукопис, має понад десять тисяч прислів'їв, і половина з них як золоті зернятка» (Korrespondence a zápisky, 1914:444).

За іншими даними, збірка містить понад 15 тис. прислів'їв (Novák, 1891:101; Bittnerová, Schindler, 1997:282), не рахуючи чеських приказок. Усі вони розподілені на 17 тематичних груп (подаємо їх скорочений варіант):

I. Bůh. Náboženství. — Příklad biblická. II. Dobré — zlé. Pokrytství — lest — podvod. Dobročinnost — dar. Vděčnost — nevděk. III. Pravda — spravedlivost — lež. Jazyk — mlčenlivost — tlachavost. IV. Pokora — pýcha. Chlouba — chvála — čest — dobré jméno — pověst. Závist. Trpělivost — svornost. Hněv — msta. V. Práce, pilnost — zahálka, lenost. VI. Štěstí, neštěstí. Peníze. Bohatý, chudý. Bolest — hoře. Útěcha — naděje. VII. Mysl — rozum — vtip. Učení a umění. Řemeslo. VIII. Domov — vlast. Přátelství — nepřátelství. Láska — nenávisť. IX. Pravidla opatrnosti. Povaha času a spravování se jím. Dluh — půjčka — pořádnost. X. Svět — člověk. Svoboda — vůle — moc. XI. Zdraví. Nemoc — lékařství. Krása. Mladost — starost. Smrt. Začátek — konec. XII. Mocnář — vláda. Sedlák. Stav duchovní. XIII. Právo. Obyčej — zákon — soud. XIV. Domácí život. Manželství. Rodičové. XV. Hospodářství polní a domácí. Příkladovní kalendářík. XVI. Příkladovní 1. národopisná, 2. zeměpisná, 3. dějepisná. XVII. Příkladovní žertovná a mravokárná. Slovní hříčky.

Добираючи матеріал укладач переважно орієнтується на найдавніші збірки, переслідуючи головну мету: показати високі моральні якості слов'ян, якими вони не поступаються перед іншими європейськими народами, і тим самим додати гордості своєму народові

як частини європейського слов'янства. Образ практичної слов'янської народної філософії Фр. Л. Челаковський творив із прислів'їв, які виражали погляди простої сільської людини, актуалізуючи вияви «народного духу».

У процесі роботи в упорядника виникло чимало питань методологічного характеру: чи кожне прислів'я заслуговує на включення в збірку, якщо воно не відповідає «доброму смаку або здоровому глузду». Його вразило також те, що багато прислів'їв заперечують одне одне, тому він назвав їх дволиким Янусом. Ці «янусові голови» присутні як у матеріальному, так і в духовному світі, і якщо подібні прислів'я розглянути ближче, то можна зрозуміти, що їх антонімія — результат різнобічності, багатомірності життєвих ситуацій. Для переконливості автор навів такий приклад: «Так, один серб запитав свого батюшку, чи добре слухатися своєї жінки. Коли почув, що це недобре, зрадів, кажучи: “Моя дружина вчора мені сказала, щоб я вам, отче, відніс грудку масла, а я і радий, що її не послухав”. На це йому батюшка відповів: “Е, мій милий, мудру жінку треба слухатися» (Čelakovský, 1837: 296).

Ці загальні начерки залишилися єдиним варіантом передмови, яку автор планував, але так і не написав до першого, прижиттєвого видання «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích». Чеський дослідник І. Я. Гануш пояснив недолік: «Челаковський, звичайно, мав намір написати передмову, але матеріал так розрісся, що він, побоюючись труднощів видання, залишив цю справу на майбутнє» (Hanuš, 1851:142).

Друге видання «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích» підготував до друку 1893 року Я. Новак. Про особливості своєї роботи над збіркою він інформував читача в газеті «Literární listy» (1891). Головне своє завдання Я. Новак убачав у тому, щоб усунути основні недоліки першого видання, а саме: написати передмову, у кінці словника додати предметний покажчик за опорним словом прислів'я і приказки із зазначенням сторінки, на якій можна його знайти; неслов'янські

прислів'я (латинські, грецькі, англійські, іспанські, німецькі, литовські тощо), які Фр. Л. Челаковський уміщав у кінці сторінки під рискою, доповнити прислів'ями з новіших, насамперед моравських і словацьких, джерел (А. Рибічки «Pravidla, přísloví a povědění, vztahující se ke správě veřejné a občanskému a trestnímu», 1872; невеличку збірку Фр. Бартоша, публіковану 1889 р. в «Obzogu»). Зібраний чеський матеріал Фр. Л. Челаковського редагував Я. Новак таким чином, щоб «вони звучали, як у найновіших виданнях» (Novák, 1891:119; 1893:XV).

На відміну від передмов до видань збірник прислів'їв і приказок Я. А. Коменського і Й. Добровського, друге видання збірки Фр. Л. Челаковського, завдяки Я. Новакові, містило короткий огляд історії збирання чеського паремійного матеріалу. Джерелом інформації для нього вочевидь послужила книга І. Я. Гануша (Hanuš, 1853).

Я. Новак назвав авторів, які стояли біля джерел чеської пареміології. Починаючи від невідомого автора Александреїди (XIV ст.), це були Сміл Флашка з Пардубиць, Ткадлечек, Цтібор Товачовський із Цимбурка, Якуб Срниць, Ондржей Клатовський із Далмангорста, Шимон Ломницький із Будчі, Даніель Адам із Велеславіна, Матеї Червенка і Ян Благослав, Я. А. Коменський, Ф. О. Горний, Й. Добровський, Ян Яворницький, Мат. Сихра, Фр. Розум, Ян Станіслав Ліблінський, багатий матеріал зібрав у чесько-німецькому словнику Йозеф Юнгманн.

Усі наступні збірки, значно менші за обсягом, черпали матеріал зі збірки Фр. Л. Челаковського, проте часто мали недостатній рівень опрацювання. Так, учитель В. Гикеш видав в алфавітному порядку «Zlatá zrna» (1874), К. Грубий — «Sbírku přísloví, ořekadel a rŕpovědí» (1880), К. Шафлер — «Z mudrosloví rolníků» (1881) та ін. Не можна оминати увагою ще одну працю, що вийшла наприкінці XIX ст. і містила великий фразеологічний і паремійний матеріал, — семитомний «Česko-němčeský slovník zvláště grammaticko-frazeologický» Фр. Котта.

Окрім чеських авторів, які долучилися до розбудови чеської пареміології, Я. Новак коротко перелічив основні здобутки в цій царині інших слов'янських народів.

Словацькі прислів'я в середині XVIII ст. служили додатком до граматик П. Долежала (1746) й А. Бернолака (1790), близько 4 тис. одиниць чеських і словацьких прислів'їв видав Й. Рибай, «Sborník Slovenských národních piesní, povestí, přísloví, porekadel, hádok, hier, obyčajov a roviér» (1870) підготували П. Добшинський, П. Крупа, Фр. Сасінек, а найбільший внесок у кінці XIX ст. зробив А. П. Затурецький — «Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví» (1896).

Високу оцінку отримали словники польських авторів. Із XVII ст. відомі збірки Ринсінського (1618), Кнапського (1632), Фредра (1658), багато прислів'їв у словнику Б. Лінди (1807–1814), три томи видав К. Вуйчицький (1830), непересічне значення мали праці О. Кольберга.

Я. Новак виявив обізнаність зі збірками прислів'їв і приказок у кашубів, лужицьких сербів, болгар, хорватів і сербів; у росіян, високо оцінивши, зокрема, книги І. Снегірьова і В. Даля, у білорусів — І. Носовича. Окремо зупинився на працях українців. Він зазначив, що «поряд із великоруською літературою із XVI ст. починає самостійно виступати малоруська література, яка може пишати дорожчими зразками плодів духу народного», якими є, приміром, збірки Г. Ількевича «Галицькі приповідки і загадки» (1841) та В. Вислоцького «Пословицы и поговорки Галицкой и Угорской Руси» (1868) (Novák, 1893: XIII). На жаль, ми не можемо оцінити українські джерела, якими користувався Фр. Л. Челаковський при укладанні «Mudrosloví...», бо сам він ніде про них не згадував. Наведемо хоча б декілька українських прикладів, які автор включив у свій словник із ремаркою *mg.* («малоруське») (подаємо їх за нормами сучасної української літературної мови): Богу молись, а дідька не дразни; Боже, поможи! — А ти, небоже, не лежи; Дитина не плаче, мати не чує; Який хто до Бога, такий і Бог до нього; Кривого дерева в лісі найбільше; Свій свояка бачить здалека; Чухайся кінь із ко-

нем, віл із волом, а свиня зі свинею; Ворона вороні очі не виклює; Коли вбрався між ворони, то й крякай як вони; Подарунько без штанів ходить; Хто дбає, той має; Сім літ маку не родило — та голоду не було; Куди голка, туди й нитка; Панська ласка до порога; Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі. Уведення в збірку Фр. Л. Челаковського «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích» українських прислів'їв мало вагоме значення. З одного боку, це відповідало головній ідеї автора — проілюструвати «слов'янський дух», глибину, розум і винахідливість слов'янської народної філософії, що не поступається європейським зразкам. З другого — сприяло ближчому знайомству двох слов'янських культур (чеської та української), їх зближенню на спільному духовному ґрунті.

Говорячи про значення першого видання збірки Фр. Л. Челаковського «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích» для чехів, можемо твердити, що вона найбільше, ніж інші збірки познайомила з багатогранним образним словом слов'янських народів, проте мала й недолік. Він полягав у тому, що переклади Фр. Л. Челаковського з інших слов'янських мов часто вважали питомо чеськими, потрапляли в чеську літературу, в усну комунікацію та ускладнювали надалі їх точну авторизацію.

З-поміж усіх авторитетних збірок чеських прислів'їв і приказок збірці Фр. Л. Челаковського пощастило найбільше. Її перевидавали не раз і не два. У середині XX ст. за її третє видання взявся К. Дворжак. Одним із позитивів його роботи є включення до книги вищезгаданої статті Фр. Л. Челаковського «Слов'янські прислів'я» (Čelakovský, 1837).

У передмові К. Дворжак негативно, подекуди доволі різко висловився про роботу Я. Новака як укладача другого видання: «текст, який він подав, є абсолютно неавтентичний, причому це стосується не лише чеських прислів'їв. <...> Окрім того, він випустив усі неслов'янські прислів'я під ризкою і замінив їх на варіанти, не завжди вдало підібрані, з новіших чеських та інших слов'янських збірок. З усього є цілком очевидним, що йдеться про дуже суттєві

втручання в оригінал “Mudrosloví...”, скоріше це переробка, ніж видання» (Dvořák, 1949: 895–896). Натомість К. Дворжак запропонував роботу над рукописом, який повністю зберігся в літературному архіві Національного музею в Празі. Цікаво, що в кінці рукопису Фр. Л. Челаковський закреслив речення: «І так далі, що між народами і в книгах блукає, хай інші збирають і доповнюють».

Упорядкування К. Дворжака полягало в наступному. Чеський правопис був виправлений відповідно до літературної норми, тексти інших слов'янських мов, особливо діалектні, залишилися без змін, бо вони відтворювали історичну форму того чи іншого діалекту. Сучасний правопис упорядник застосував до польської і російської мов, а в українських прикладах зняв «ять» у кінці слів. Відповідні редагування здійснено також у матеріалах південнослов'янських мов. Загалом основний принцип полягав у тому, щоб якомога точніше зберегти мовну форму, яку надав тексту Фр. Л. Челаковський. Був створений новий покажчик, до якого кожне прислів'я і приказку включалися відповідно до свого тематичного чи образного ядра, а в одиниць двоскладної структури брали до уваги ядро обох частин. У такий спосіб виник самостійний словник, який подає частотність образів та уявлень, представлених у народних прислів'ях і приказках. Також розробили систему приміток, стосовно пояснень незнайомих слів і реалій — етимологічних, історичних, географічних тощо.

Отже, третє видання 1949 року, ґрунтуючись на чеській півтисячолітній практиці укладання праць подібного типу, консультації професорів Б. Гавранека і Я. Мукаржовського, являло собою найкращий варіант збірки Фр. Л. Челаковського «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích». Репринт цього видання здійснено 2000 року.

Нарешті, четверте видання збірки Фр. Л. Челаковського «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích», над яким працював упорядник В. Штепанек (Vladimír Štěpánek), побачило світ 1978 року. На жаль, з невідомих

мотивів із збірки вилучено два розділи: перший — з прислів'ями про Бога й релігію та шістнадцятий з прислів'ями про етнографічні, географічні й історичні реалії, слов'янську міфологію, звичаї і повір'я. Власне кажучи, вміст книги скоротили майже на третину, бо основне завдання видавець убачав у поданні найуживаніших прислів'їв і приказок.

Підсумовуючи аналіз збірки Фр. Л. Челаковського «Mudrosloví národu slovanského ve příslovích», необхідно зазначити, поперше, що це один із кульмінаційних творів чеського романтизму з його культом народної словесності, самобутньої народної філософії, чистої душі й нерозбещеної моралі. В ідеях романтизму все, що трапляється в усній народній творчості, є архаїчне і створене власне народом. Парадокс, однак, полягає в тому, уважає К. Дворжак, що «значна частина прислів'їв за походженням є не народна, а книжна» (Dvořák, 1949:912), тобто бере початок у літературно-писемних, а не усно-розмовних джерелах. Разом із тим серед дослідників існує діаметрально протилежна думка: «на відміну від крилатих висловів прислів'я і приказки мають народне, а не книжне походження» (Жуков, 2007: VII). Це питання досі є дискусійним і напевно чи може бути колись остаточно вирішеним. Порівняно з лексикою, етимологічні розвідки якої заглибилися аж до правової реконструкції, пареміології на сьогоднішній день ґрунтовної комплексної праці порівняльного типу не існує, недостатньою мірою опрацьовано національний діалектний матеріал. Щодо прислів'їв і приказок не завжди вдається визначити, чи належить той чи той вислів певному авторові, чи письменник його запозичив з усного народного мовлення. То му в питанні про походження прислів'їв і приказок слід дотримуватися золотої середини. Можна припустити, що будь-який образний вислів був створений певною людиною в певних обставинах, але цей факт письмово не зафіксований, для багатьох таких одиниць джерело походження

остаточно втрачене, вони стали частиною усної традиції задовго до того, як набули писемної форми. Окрім того, існує ціла група прислів'їв і приказок, яких уважають типово народними, національними, часто про це сигналізує їх компонентний склад, а насправді, вони запозичені в національну культуру з інших мов. Звернімося, наприклад, до прислів'я *neříkej hur* (гор, *hur*), а *ž přeskočíš* зі значенням «не вважай щось зробленим, поки не одержиш результату», український відповідник — не кажи гоп, поки не перескочиш. В основі його образної мотивації лежить житейська мудрість, вивірена досвідом: вигуком «гоп» завершується стрибок, і людина переміщується на інший бік чого-небудь, тобто отримує результат дії. У чеській мові цей вираз відомий із XV ст., він зафіксований також у збірці 1570 року М. Червенки і Я. Благослава, тим не менше, не є типово чеським (і навіть не типово слов'янським, хоча широко в слов'ян розповсюджений, порівняймо: польське *nie mów hur, aź przeskoczysz*, словацьке *až keď preskočíš, povedz hur*, російське «не говори гоп, пока не перескочишь/перепрыгнешь», болгарське «прескочи, пък тогаз викай хоп»), а запозиченим з німецької мови: *man muss nicht Hopp sagen, bis man hinübergesprungen ist* (Flajšhans, 1911:372). Можливо, існують ще глибші корені, і вважати його народним, принаймні у чеській мові, є помилковим. Ще одним подібним прикладом може слугувати українське прислів'я «язик до Києва доведе», російське «язик до Києва доведет», білоруське «язик да Києва давядзе», що означає «питай, і все дізнаєшся, скрізь потрапиш». Здавалося б, що топонім Київ свідчить на користь східнослов'янського походження цього прислів'я. Проте існування подібних виразів не лише в західнослов'янських і південнослов'янських мовах з іншим «центром тяжіння» — Римом (порівняймо чеське *Kdo jazyk má, do Říma se doptá*, польське *Kto ma język, ten do Rzymu zajedzie*, словенське *Kdor jezik ima, v Rim zna*), але й у романо-

германських: німецьке *Mit Fragen kommt man nach Rom*, французьке *Qui langue a, à Rome va*, італійське *Diniandando si va a Roma*, іспанське *Quien lengua ha, a Roma va* — «хто має язик, той дійде й до Рима» — підтверджує наявність спільної структурно-семантичної моделі «язик + питати = потрапити у святе місце». За матеріалами М. І. Міхельсона, ця модель відома навіть китайській і турецькій мовам: У кого язик, той дійде до Пекіна (китайське прислів'я); Розпитуючи, дійдеш до Кааби (у Мецці) (турецьке прислів'я) (Михельсон, 1994:572), Кааба — святе місце для магометанських паломників, як Київ для християн. У цьому значенні, зберігаючи модель, своїм культурним центром (Константинополем) вирізняється лише болгарська мова: «с питане до Цариград се стига».

Очевидно, що значна частина паремійного фонду пов'язана з конкретними літературними джерелами: Біблією, творами античних і класичних авторів. Тому в будь-якому разі обидва джерела — і народне, і книжне — формують національний паремійний фонд.

Із часу публікації «*Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*» — це найбільша, монументальна, єдина у своєму роді праця з порівняльної пареміології декількох слов'янських мов і частковими паралелями з багатьох неслов'янських мов. Цією працею збирання прислів'їв у Чехії вважають фактично завершеним (Novák, 1891:119; 1893:VIII). Після «*Mudrosloví...*» вийшла друком лише одна велика двотомна збірка чеських прислів'їв В. Флайшганса (*Flajšhans V. Česká přísloví. Přísloví staročeská*, 1911–1913), але за концепцією вона відрізняється від праці Фр. Л. Челаковського і, на жаль, не була завершена. Відтоді в богемістиці словник «*Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*» майже сто п'ятдесят років залишався основним джерелом чеських прислів'їв, приказок і досліджень про них. Лише в кінці XX ст. з'явилася нова праця, що визначила сучасний паремійний мінімум чеської мови (Bittnerová, Schindler, 1997).

- Жуков В.* О словаре пословиц и поговорок // *Жуков В.* Словарь русских пословиц и поговорок. – М., 2007.
- Михельсон М.* Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний: в 2 т. – М., 1994. – Т. 2.
- Bittnerová D., Schindler F.* Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století. – Praha, 1997.
- Čelakovský F.* Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / Do tisku přípr., rejstříkem, pozn. a dosl. opatř. Karel Dvořák. – Praha, 1949.
- Čelakovský Fr.* Slovanská přísloví // *Časopis Českého museum.* – R. XI. – 1837. – S. 292–297.
- Dvořák K.* Doslov k: Čelakovský F.L. Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / Do tisku přípr., rejstříkem, pozn. a dosl. opatř. Karel Dvořák. – Praha, 1949. – S. 895–917.
- Flajšhans V.* Česká přísloví. Sbírká přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezku. – I[–II], Prísloví staročeská. – Praha: F. Šimáček, 1911–1913. – Obsahuje: I. První polovice. A-N. 1911. – XXVI, 1482 s. – II. Druhá polovice. O-Ž. – 1913. – 896 s.
- Hanuš J.* Historie příslovných sbírek slovanských a zvláště českých // *Časopis Českého museum.* – 1851. – S.126–145.
- Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. I, Dopisy z let 1818-1829 / Vyd. Fr. Bílý. – Praha 1907.
- Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. II, Dopisy z let 1829-1842 / Vyd. Fr. Bílý. – Praha, 1910.
- Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského. III, Dopisy z let 1842-1849 / Vyd. Fr. Bílý. – Praha, 1914.
- Novák Jan.* O slovanských příslovích // *Literární listy.* – 1891. – R. XII. – Č. 6. – S. 99–102; Č. 7. – S.119–120; Č. 8. – S.133–135.
- Novák Jan.* Úvod k: Fr. L. Čelakovského Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Vydání druhé, jež uspořádal dr. Jan V. Novák. – V Praze: Nakladatelství Aloisa Hynka. – 1893. – S. III–XV.